

A Critique of the Application of Jan Gehl's Theory of Public Life in Iran from the Perspective of Islamic Thought, Relying on Allameh Tabatabai's Theory of Credit Perceptions

Mohammad Taghi Pirbabaei¹✉ | Morteza Mirgholami² | Rasool Haghbayan³

1. Corresponding Author, Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts, Tabriz, Iran.

Email: pirbabaei@tabriziau.ac.ir

2. Professor of Architecture and Urban Planning Faculty, Tabriz University of Islamic Art, Tabriz, Iran. Email:

m.mirgholami@tabriziau.ac.ir

3. PhD Student of the Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts, Tabriz, Iran. Email:

r.haghbayan@tabriziau.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 28 June 2022

Received in revised form: 17 July 2023

Accepted: 19 August 2023

Published online: 25 October 2023

Keywords:

Jan Gehl, Public Life, Urban Space, Credit Perceptions, Allameh Tabatabai.

ABSTRACT

The theory of public life developed by Jan Gehl is one of the theories in the field of urban space planning and design that has been successfully implemented in Western countries. As a result, it has been evaluated in various countries, including Iran, and his outstanding works have been translated and published. Implementing Jan Gehl's theory of public life can have positive effects on the quality of urban life, such as enhancing vitality, security, health, and sustainability; however, due to the economic, political, social, cultural, and ideological differences between Western countries and Iran, its applicability and localization appear to be extremely important. This study therefore aims to critique this theory by emphasizing the cultural dimension and using Islamic concepts. This is accomplished with a focus on the ideas of Allameh Tabatabai, who is one of the most prominent contemporary Islamic philosophers and has a valuable theory of credit perception. According to Allameh Tabatabai's theory of credit perceptions, the concepts of the social world are creditable and malleable. This theory formed the basis for the development of the research method. Therefore, in order to analyze the validity, the ontology and anthropology that form these concepts must be identified and analyzed to elucidate the reasons for their emergence and efficacy. The findings of the study indicate that the core beliefs of Gehl's theory of common life are incompatible with Islamic thought. However, by considering the modified credits based on Islamic thought in order to modify the existing theory, it is possible to eliminate its negative cultural effects and utilize this theory to meet the material and spiritual requirements of the citizens..

Cite this article Pirbabaei, M.T., Mirgholami, M., Haghbayan, R. (2023) A Critique of the Application of Jan Gehl's Theory of Public Life in Iran from the Perspective of Islamic Thought, Relying on... *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 13(3):17-32.

<https://doi.org/10.22059/JSTMT.2023.344397.1536>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/JSTMT.2023.344397.1536>

نقدی بر اجرای نظریه زندگی همگانی یان گل در ایران از منظر اندیشه اسلامی با تکیه بر نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی

محمدتقی پیربابایی^۱ | مرتضی میرغلامی^۲ | رسول حق بیان^۳

۱. نویسنده مسئول؛ استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: pirbabaei@tabriziau.ac.ir

۲. استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: m.mirgholami@tabriziau.ac.ir

۳. دانشجوی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز؛ تبریز، ایران. رایانامه: r.haghbayan@tabriziau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	نظریه زندگی همگانی یان گل از نظریه‌های مطرح درباره برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای شهری است که تجارب اجرایی موفق را در کشورهای غربی داشته است؛ از این‌رو این نظریه‌پرداز در کشورهای مختلف دنیا از جمله ایران مدنظر قرار گرفته و آثار برجسته وی، ترجمه و منتشر شده است. اگرچه اجرای نظریه زندگی همگانی گل می‌تواند آثار مثبتی برای کیفیت زندگی شهری مانند افزایش سرزندگی، امنیت، سلامت و پایداری داشته باشد، به دلیل تفاوت‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اعتقادی میان کشورهای غربی و کشور ایران، امکان‌سنجی و بومی‌سازی آن بسیار ضروری به نظر می‌رسد. به همین علت این پژوهش با تأکید بر بعد فرهنگی و با بهره‌گیری از اندیشه‌های اسلامی به دنبال نقد این نظریه است. این عمل در پژوهش حاضر با محوریت اندیشه‌های علامه طباطبایی، از فیلسوفان اسلامی برجسته معاصر و صاحب نظریه ارزشمند ادراکات اعتباری صورت گرفته است. روش پژوهش براساس نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی تدوین شده است. با توجه به این نظریه مفاهیم جهان اجتماعی را مفاهیم اعتباری و تغییرپذیر تشکیل می‌دهند؛ از این‌رو برای تحلیل اعتبارات باید هستی‌شناسی و انسان‌شناسی شکل‌دهنده به این مفاهیم شناسایی و تحلیل شوند تا علل پیدایش و کارایی آن‌ها روشن شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد اعتبارات اصلی تشکیل‌دهنده نظریه زندگی همگانی گل، مغایرت‌هایی با اندیشه اسلامی دارد. با این حال می‌توان با مدنظر قراردادن اعتبارات تغییر یافته بر مبنای اندیشه اسلامی برای اصلاح نظریه موجود سبب رفع پیامدهای منفی فرهنگی آن شد و از این نظریه برای پاسخ‌گویی توأمان به نیازهای مادی و معنوی شهروندان استفاده کرد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۷	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۲۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۸	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۸/۰۳	
کلیدواژه‌ها: ادراکات اعتباری، زندگی همگانی، علامه طباطبایی، فضای شهری، یان گل.	

استناد: پیربابایی، محمدتقی، میرغلامی، مرتضی و حق بیان، رسول. (۱۴۰۲). نقدی بر اجرای نظریه زندگی همگانی یان گل در ایران از منظر اندیشه اسلامی ....

فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۳(۳): ۱۷-۳۲. <https://doi.org/10.22059/JSTMT.2023.344397.1536>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.

<https://doi.org/10.22059/JSTMT.2023.344397.1536>

۱. مقدمه و بیان مسئله

بحث وضعیت زندگی همگانی در فضاهای شهری از بحث‌های اساسی در رشته شهرسازی است که به‌تازگی با گرایش روزافزون مردم به زندگی خصوصی از اهمیت دوچندانی در کشورهای مختلف دنیا برخوردار شده است (Hampton et al., 2015). در این باره، یان گل^۱ از اندیشمندان مطرح و دغدغه‌مند با بیش از نیم قرن سابقه فعالیت و پژوهش درباره فضاهای همگانی و زندگی همگانی شهری، به‌دنبال افزایش سرزندگی و پیاده‌مداری شهر و ایجاد فضاهای شهری مناسب برای زندگی مردم است (Matan & Newman, 2012; Gehl, 2010).

گل با تأکید بر مردم‌گرایی، توجه به شهرهای سنتی و تکیه بر تجربه‌گرایی و عمل‌گرایی، توانسته است نظریات مطرح و کارآمدی را در رشته شهرسازی مطرح کند (Matan, 2011)؛ به‌طوری‌که این نظریه در بسیاری از شهرهای برجسته و بزرگ دنیا مانند کپنهاگ، ملبورن و نیویورک به‌کار گرفته شده است. اندیشه‌های گل به‌دلیل ترجمه کتب او از قبیل *زندگی در فضای میان ساختمان‌ها*^۲ (۱۳۸۷)، *شهر انسانی*^۳ (۱۳۹۲) و *چگونه زندگی همگانی را مطالعه کنیم؟*^۴ (۱۳۹۵) در فضای شهرسازی کشورمان نیز مدنظر قرار گرفته است تا با اتکا بر این نظریه وضعیت زندگی همگانی در فضاهای شهری ایران بهبود یابد.

از سوی دیگر متأسفانه فضای نظری و عملی شهرسازی کشورمان در دهه‌های اخیر، حرکتی دنباله‌رو و مقلدانه از فعالیت‌های نظری و اجرایی کشورهای توسعه‌یافته داشته است (بحرینی و امین‌زاده، ۱۳۸۵؛ فروغمند اعرابی و خبازی، ۱۳۹۲)؛ به نحوی که کمتر نقد و بومی‌سازی اندیشه‌های مطرح در سطح جهانی رشته شهرسازی در کشورمان رواج دارد. اگرچه اندیشه‌ها و دانش محققان برجسته و معروفی مانند یان گل، به‌دلیل سابقه و تخصص آن‌ها می‌تواند به بهبود وضعیت کیفی زندگی همگانی در فضاهای شهری دنیا از جمله ایران کمک چشمگیری بکند، چنین دیدگاه‌هایی براساس مبانی فلسفی و جهان‌بینی غربی تدوین شده‌اند؛ از این‌رو بدیهی امکان مغایرت‌های اساسی آن‌ها با باورها و اعتقادات نظام اسلامی کشورمان وجود دارد و شاید این نظریه‌ها نتوانند رهنمودهای جامع و مناسبی را برای توسعه مادی و معنوی جامعه اسلامی ارائه کنند. با این حال در زمان فعلی که فعالیت‌های شهرسازی کشورمان از لحاظ محتوایی و رویه‌ای مبتنی بر اندیشه‌های غربی است و امکان تولید اندیشه‌های مبتنی بر اصول و مبانی اسلامی به‌آسانی میسر نیست، ضرورت دارد اندیشه‌ها و نظریه‌های غربی وارداتی در نظام شهرسازی کشورمان بازاندیشی شوند.

۲. اهداف و پرسش‌های پژوهش

پژوهش حاضر با فرض اینکه کنشگران عرصه سیاست‌سازی و اجرای سیاست‌های شهری در کشورمان خواهان و قادر به اجرای سیاست‌های زندگی همگانی مبتنی بر نظریه گل هستند، به نقد و تحلیل نظریه زندگی همگانی گل با رویکرد فرهنگی از منظر اندیشه اسلامی پرداخته است. این امر می‌تواند برای سنجش میزان کارآمدی این نظریه به‌منظور توسعه و تعالی دانش شهرسازی کشور اسلامی مان مؤثر و روشنگر باشد؛ از این‌رو سؤال اساسی پژوهش حاضر این است که تا چه میزان نظریه زندگی همگانی یان گل با درنظرگیری فرهنگ اسلامی کشورمان قابلیت به‌کارگیری و سودمندی دارد و چه تغییرات و اصلاحاتی در این نظریه برای بهبود کارآمدی آن از منظر اندیشه و فرهنگ اسلامی لازم است. تحلیل و نقد مناسب اندیشه‌های گل مستلزم تحلیل مبانی فکری این

1. Jan Gehl

2. Life Between Buildings

3. Cities for people

4. How To Study Public Life

اندیشه‌ها است تا چگونگی شکل‌گیری این دیدگاه‌ها و اعمال و رفتار برخاسته از آن در شهر نمایان شود. بدین منظور برای پاسخ‌گویی به سؤال پژوهش از منابع اسلامی به‌ویژه اندیشه‌های علامه طباطبایی و نظریه کارآمد ادراکات اعتباری وی استفاده شده است. نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی با تمایزی که میان ادراکات حقیقی و اعتباری قائل است در فهمی عمیق و بنیادین از علوم انسانی غربی موجود و تغییر آن‌ها برای شکل‌گیری علوم انسانی اسلامی براساس مبانی توحیدی مؤثر است (پارسانیا و همکاران، ۱۳۹۳).

۳. پیشینه پژوهش

نظریه زندگی همگانی یان گل در پژوهش‌های متعددی در سراسر دنیا استفاده شده است که در این قسمت به مهم‌ترین پژوهش‌های خارجی و داخلی معطوف به کاربست نظریه زندگی همگانی یان گل اشاره می‌کنیم. در سطح پژوهش‌های خارجی می‌توان به پژوهش‌های معطوف به تحلیل نظریه زندگی همگانی یان گل و اثرات اجرایی آن بر فضاهای شهری غربی اشاره کرد. متان^۱ (۲۰۱۱) در مطالعه «بازکشف طراحی شهری از طریق پیاده‌مداری؛ ارزیابی کمک یان گل» نتیجه گرفت گل با تأکید بر طراحی شهر برای مردم و مخاطب قراردادن نیازهای افراد پیاده در عوض وسایل نقلیه یا اقتصاد، بر سرزندگی و پایداری شهرها کمک کرده است. مکینیل^۲ (۲۰۱۱) در پژوهش خود به نقش مهم گل در کاهش نتایج طراحی منفی شهرسازی مدرنیستی در مرکز شهر سیدنی و ایجاد فعالیت‌های فرهنگی کافی برای جذب نیروی کار ماهر و خلاق در آن با توسعه استراتژی‌هایی مانند حمایت از فروشگاه‌ها و خدمات کوچک، فضاهای مدنی معطوف به عابران پیاده و احیای مسیرهای درون بلوکی توسط بارها (مراکز صرف الکل) و کافه‌های کوچک اشاره کرده است. در پژوهش متان و نیومن^۳ (۲۰۱۲) نیز پژوهشگران بر شرح طرح‌های پیاده‌مداری در شهرهای کشور استرالیا برای تقویت سرزندگی و پایداری مراکز شهری پرداخته‌اند که این طرح‌ها مبتنی بر برنامه «بررسی فضاهای همگانی، زندگی همگانی» پیشنهادی یان گل بوده است.

در میان پژوهش‌های داخلی نیز برخی پژوهش‌ها به استفاده از نظریه زندگی همگانی گل برای تحلیل و ارزیابی موفقیت یا ناکارآمدی فضاهای شهری و ارائه راهکارها به‌منظور بهبود کیفیت فضای شهری پرداخته‌اند. مروج تربتی و هاشمیان (۱۳۹۳) در پژوهش خود نتیجه گرفتند پل خواجه به معیارهایی که یان گل برای ایجاد مکان مطلوب بیان کرده (محافظت، آسایش و لذت) در طول دوران پاسخ داده است. براساس همین معیارها و با شناسایی رفتارهای دوره‌های مختلف در بنا، رویکردی مشخص از زندگی ضامن حفظ حیات این اثر شده است که با سومین معیار گل (لذت) ارتباط دارد و رویکرد تفریحی زندگی است. علیمردانی و ثقفی (۱۳۹۵) در پژوهش خود به مطالعه مفاهیم فضاهای عمومی و بازارهای شهری با تأکید بر نظریه یان گل پرداختند و براساس این نظریه راهکارهایی برای افزایش حضور مردم در فضا و بیشتر شدن فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی در فضا ارائه دادند. شعبانی و شارع‌پور (۱۴۰۱) در پژوهش خود به سنجش کیفیت منظر شهر تهران از منظر پاسخ‌گویی به نیازها و خواسته‌های شهروندان در فضای شهری با استفاده از نظریه گل پرداختند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد خیابان‌های شهر تهران به‌ویژه در مناطق جنوب شهر به‌دلیل کیفیت پایین خیابان، شرایط مساعدی برای فعالیت‌های اجتماعی را ندارد.

پژوهش‌های مذکور نگاه مثبت و تحسین‌گرایانه‌ای به نظریه یان گل در راستای بهبود کیفیت فضای شهری و افزایش حضور و رضایت شهروندان دارند. البته برخلاف پژوهش‌های خارجی که بر ارزیابی پیامدهای اجرایی به‌کارگیری نظریه زندگی همگانی یان گل

1. Matan

2. McNeill

3. Newman

در فضاهای شهری به کمک سیاست‌گذاران و متولیان شهری نیز پرداخته‌اند، در پژوهش‌های داخلی به‌واسطه بیشتر مطرح‌بودن این نظریه در سطح نظری و گفتمان شهرسازی تا در سطح عمل و اجرایی شهرسازی ایران چنین عملی اتفاق نیفتاده است. با این حال در مجموع هدف همه پژوهش‌های فوق این بوده است که با استفاده از نظریه زندگی همگانی گل به شناخت خوبی از نیازها و خواسته‌های شهروندان برای حضور، مکث و توقف بیشتر و طولانی‌تر در فضاهای شهری دست یابند و بتوانند به بهبود وضعیت زندگی مادی شهروندان و افزایش رفاه و سلامتی آن‌ها کمک کنند. همچنین با بهبود سرزندگی و امنیت شهری، توسعه و پایداری شهرها را از لحاظ اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی تسهیل کنند. با این حال خلأ نظری موجود آن است که از منظر فرهنگی به این نظریه اجتماعی و شهری توجه نشده که این مقاله برای رفع این خلأ و کمبود نظری شکل گرفته است.

۴. ملاحظات نظری

۴-۱. تبیین نظریه و روش یان گل درباره زندگی همگانی

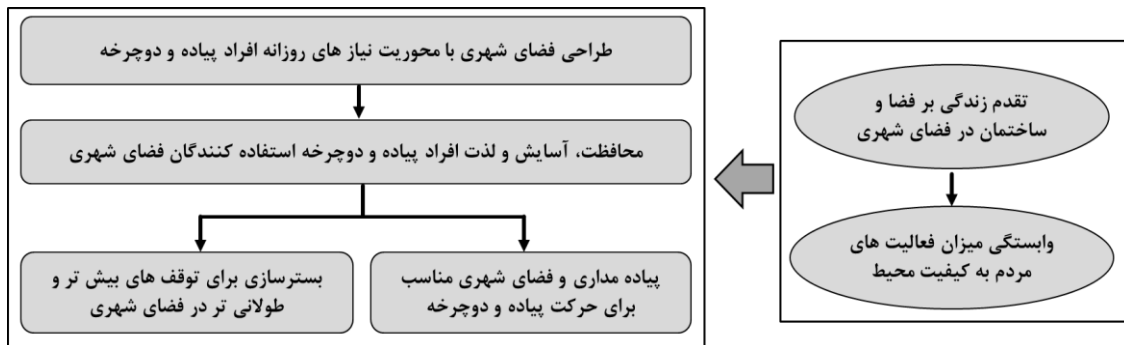
یان گل معمار و طراح شهری دانمارکی، فارغ‌التحصیل دانشکده معماری آکادمی هنرهای زیبای سلطنتی دانمارک در سال ۱۹۶۰ است (Gehl, 2013). او از دهه ۱۹۶۰ میلادی منتقد غفلت از ابعاد انسانی در طراحی شهری، ظهور شهرهای خودرومدار و نبود محیط‌های شهری پیاده‌مدار بوده است (Mahmoudi Farahani & Lozanovska, 2015: 178). جرقه و منشأ پیدایش تمرکز مطالعات گل درباره زندگی همگانی، متأثر از عوامل مختلفی بوده است که از مهم‌ترین این عوامل می‌توان به درخواست مشتری گل به‌منظور ایجاد مکان خوب برای زندگی، بینش روان‌شناسی محیطی اینگرید گل (همسر یان گل)، تأثیرات رالف اسکرین (معمار انسان‌گرای فنلاندی) درباره تشویق به تفکر درمورد زندگی مردم و دوره مطالعاتی و پژوهشی گل روی فضاهای شهری ایتالیا و ادامه مطالعات در شهر کپنهاگ اشاره کرد (Gehl, 2013). زندگی همگانی از دیدگاه وی با چگونگی استفاده مردم از فضاهای همگانی سر و کار دارد و همه فعالیت‌های رایج مردم در فضاهای عمومی از جمله پیاده‌روی، ایستادن، نشستن، صحبت‌کردن و بازی‌کردن را که در ترکیب با یکدیگر به فضای شهری جذابیت و معنا می‌بخشند دربرمی‌گیرد (Gehl, 2011: 14).

از نظر گل، دغدغه اساسی برنامه‌ریزی شهری باید به‌جای هدف‌گذاری برنامه‌های بلندپروازانه، بر زندگی روزمره‌ای که در خیابان جریان دارد متمرکز باشد (Matan, 2011: 244). گل معتقد است با تغییر کاربرد فضاهای عمومی از استفاده ضروری به استفاده‌های تفریحی-انتخابی، نیاز به مکان‌هایی با طراحی خوب و مناسب که مردم آن‌ها را برای گذران وقت برگزینند، بیشتر شده است (Gehl & Matan, 2009: 106). گل با تغییر نگاه طراحی شهری، زندگی را مقدم بر فضا و فضا را مقدم بر ساختمان‌ها در شهر به‌شمار می‌آورد. به باور او، این سلسله‌مراتب شکل دیگری نمی‌تواند بپذیرد (پاکزاد، ۱۳۸۹: ۴۳۶). گل با تکیه بر مطالعات میدانی و ابزار پایه مشاهده مستقیم، به دنبال شناسایی علایق و نیازهای مردم و چرایی رفتار آن‌ها در فضاهای شهری بوده و پایه نظریه خود را بر نیازهای انسانی به‌ویژه نیازهای روزانه افراد پیاده و دوچرخه‌سوار قرار داده است. براین اساس سه معیار کیفی گل برای تقویت زندگی همگانی در فضای شهری محافظت، آسایش و لذت است. شکل ۱ اصول اساسی برنامه‌ریزی و طراحی شهری گل را نشان می‌دهد.

شکل ۱. اصول کلیدی برنامه ریزی و طراحی شهری گل برای تقویت زندگی همگانی
منبع: گل، ۱۳۹۳

همان طور که شکل ۱ نشان می‌دهد، اصل پایه‌ای نظریات گل، تقویت پیاده‌مداری و ایجاد فرصت‌های توقف بیشتر برای همه شهروندان (افراد با سن، جنس، نژاد، مذهب و وضع اقتصادی گوناگون) است؛ زیرا وی معتقد است اگر شما مکان‌های جذاب و خوشامدی را که مردم بتوانند پیاده‌روی کنند یا وقت بگذرانند، تأمین کنید، شهرهای جذاب‌تر و سرزنده‌تری خواهید داشت (Matan, 2011: 243). هدف گل از تقویت زندگی همگانی در فضاهای شهری علاوه بر ایجاد شهر سرزنده، ساخت شهری ایمن، سالم و پایدار است (Gehl, 2010). وی از نشانه‌های فضاهای شهری باکیفیت مناسب برای زندگی را تعداد استفاده‌کنندگان از فضا، مدت‌زمان توقف افراد در فضا و حضور زنان و کودکان در فضا می‌داند. همچنین برای حضور و توقف بیشتر و طولانی‌تر مردم در فضاهای شهری، اهمیت بیشتری از تعداد افراد حاضر در فضا قائل می‌شود و فضاهای دارای ازدحام یا خلوتی را نمی‌پسندد. گل بر این باور است که با وجود فرهنگ‌ها و اقلیم‌های متفاوت، مردم در همه جای دنیا یکسان‌اند و اگر فضای عمومی برای دور هم جمع‌شدن و فراغت داشته باشند، در آن حضور می‌یابند. به‌طور خلاصه نظریه زندگی همگانی گل مبتنی بر مدل مفهومی ارائه‌شده در شکل ۲ است.

شکل ۲. مدل مفهومی نظریه زندگی همگانی گل برای فضای شهری

فضای شهری از دیدگاه گل محلی برای تعامل و ملاقات با دیگران و پاسخ‌گویی به نیازهای فردی و اجتماعی است که اقبال مختلف باید آزادانه، عادلانه و در چارچوب احترام به تفاوت‌هایشان از این فضا استفاده و گذران وقت کنند. از آثار مثبت اجرایی اندیشه‌های گل می‌توان به مطالعات و سیاست‌های تقویت زندگی همگانی در شهرهای مختلف دنیا با فرهنگ‌ها و اقلیم‌های متفاوت و به‌کارگیری این اندیشه‌ها در بسیاری از زیست‌پذیرترین شهرهای دنیا از جمله کپنهاگ، استکهلم، زوریخ، ملبورن، سیدنی و آکلند اشاره کرد (Gehl, 2013). تجربه مطالعات و برنامه‌ریزی زندگی همگانی در کشورهای غربی نشان می‌دهد اگر مبنای برنامه‌ریزی شهری، مطالعه و برنامه‌ریزی نظام‌مند و روشمند زندگی شهری به‌صورت تدریجی و مداوم و با تمرکز بر جریان زندگی روزانه مردم باشد، زیست‌پذیری و پایداری شهری به میزان چشمگیری افزایش می‌یابد. با وجود این میزان کارایی و مطلوبیت این نظریه در کشورهای اسلامی مانند ایران که جهان‌بینی کاملاً متفاوتی با کشورهای غربی دارند، نیازمند بررسی و تحلیل عمیق و جامع است.

۴-۲. جایگاه و نقش نظریه ادراکات اعتباری در زندگی اجتماعی و همگانی

اعتباریات در شکل‌دهی به زندگی اجتماعی و همگانی نقشی اساسی دارند. در این میان، نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی بستر مناسبی برای بازاندیشی و بومی‌سازی نظریه‌های مطرح در زمینه زندگی اجتماعی ایجاد می‌کند. این نظریه یکی از مهم‌ترین مبانی تفکر فلسفی علامه طباطبایی است که ایشان در بسیاری از کتب خود از جمله *رساله الاعتبارات*، *اصول فلسفه و روش رئالیسم* و *تفسیر المیزان* به این نظریه اشاره و آن را تبیین کرده است. از نظر علامه، علوم و ادراکات انسان به دو دسته تقسیم می‌شود: ادراکات واقعی و حقیقی و ادراکات اعتباری. علوم و ادراکات واقعی از خارج و هستی حکایت می‌کنند، اما علوم و ادراکات اعتباری از جهاتی با جهان واقع نسبت و ارتباط دارند، اما حکایت از خارج نمی‌کنند، بلکه مقام آن‌ها، مقام جعل، اعتبار، آفرینش، قرارداد و فرض است. به عبارت دیگر این ادراکات اعتباری وابسته به قوای فعاله انسان است و در آن‌ها باید و ضرورت لحاظ‌شدنی است (حسنی‌فر، ۱۳۹۶: ۲۲۴). اعتباریات که اموری وهمی و غیرواقعی هستند، همواره بین دو واقعیت قرار گرفته‌اند و هویتی میانجی و واسطه‌ای دارند؛ زیرا از خارج اثر می‌پذیرند و در خارج اثر می‌گذارند (سلگی، ۱۳۹۴: ۶۰). ادراکات حقیقی، کشف واقع و انعکاس ذهنی واقعیات هستند، اما ادراکات اعتباری فرض‌هایی به شمار می‌آیند که ذهن برای رفع نیازهای طبیعی انسان ساخته است و از همین رو وضعی و قراردادی هستند و با واقعیت سروکاری ندارند. حقایق تابع نیازهای طبیعی موجود زنده و عوامل محیطی نیستند، اما اعتباریات تابع نیازها و عوامل محیطی هستند، با تغییر آن‌ها تغییر می‌کنند و در نتیجه دارای سیر تکامل و ارتقا هستند (پارسانیا و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۶-۲۷).

ادراکات اعتباری همواره به لحاظ کثرت احتیاجات دامنۀ وسیع‌تری می‌یابند؛ تا جایی که همه شئون کلی و جزئی مربوط به انسان اجتماعی را فرامی‌گیرند و بدین ترتیب لباس خیال همه امور زندگی را می‌پوشاند (سلگی، ۱۳۹۴: ۶۰).

در دیدگاه علامه، دستیابی به سعادت و کمال تنها در محیط اجتماعی و در تعامل با دیگر انسان‌ها تحقق می‌یابد (حسنی‌فر، ۱۳۹۶: ۲۲۷). ادراکات اعتباری از جنبۀ نسبت و رابطه با اجتماع به دو قسم اعتباریات قبل از اجتماع یا اعتبارات عمومی ثابت و اعتباریات بعد از اجتماع یا اعتبارات خصوصی تغییرپذیر تقسیم می‌شوند. به عبارت دیگر، از نظر علامه چون ادراکات اعتباری به منزله ابزارهایی است که انسان برای رفع نیازهای خود به کار می‌گیرد، آن‌ها تابع احساسات و مناسب با قوای فعاله آدمی هستند. همچنین چون بعضی احساسات درونی آدمی لازمه نوع انسان و ثابت و ناظر بر ارتباط انسان با جهان خارج در هر دوره است، آن‌ها را باید ادراکات اعتباری قبل از اجتماع یا اعتبارات عمومی نامید. برخی دیگر نیز که خصوصی، تغییرپذیر و ناظر به ارتباط انسان با جامعه، احکام و قوانین اجتماعی خاص هستند، ادراکات اعتباری بعد از اجتماع یا اعتبارات خصوصی نام دارند. از جمله اعتباریات عمومی یا قبل از اجتماع که علامه بر آن‌ها تأکید کرده است، می‌توان به اعتبار وجود (مفهوم باید و نباید)، متابعت علم (اعتبار و حجیت علم)، حسن و قبح، استخدام (ابزار قراردادن اشیاء و حتی انسان برای رفع نیاز و اجتماع و زندگی در کنار دیگران برای رفع نیازها) اشاره کرد. اعتباریات خصوصی یا بعد از اجتماع نیز که تنها در پرتو زندگی جمعی معنا پیدا می‌کنند، عبارت‌اند از: مالکیت، ریاست و مرئوسیت، امر و نهی و حرمت (همان: ۲۲۴-۲۲۵).

از نظر علامه روی آوردن انسان به اجتماع به اضطرار است. اضطرار بشر را مجبور کرد به زندگی جمعی و سپس قوانین اجتماعی، عدالت و تعاون روی آورد تا به نیازهای خود پاسخ گوید. به باور علامه اگر اضطرار نبود، هیچ‌گاه آدمی اختیار و آزادی خود را محدود نمی‌کرد. اگرچه علامه بیان می‌کند آدمی برحسب الزامات طبیعی جهازاتی دارد که وی را به زندگی اجتماعی سوق می‌دهد، به باور او حیات جمعی، اقتضای طبیعت اولیه انسان نیست. اگر اضطرار نبود انسان زیر بار قوانین و قواعد اجتماعی نمی‌رفت. اقتضای طبیعت اولیه انسان آن است که دست به استخدام، بهره‌کشی و سلطه بزند (پورحسن، ۱۳۹۲: ۵۶)؛ بنابراین انسان ابتدا و همواره از همه سود خود را می‌خواهد (اعتبار استخدام) و برای سود خود، سود همه را می‌خواهد؛ زیرا اصل استخدام در افراد دیگر نیز وجود دارد (اعتبار اجتماع) و برای سود همه، عدل اجتماعی را می‌خواهد (اعتبار حسن عدالت) (همان: ۵۸). بدین ترتیب اجتماع و قواعد زندگی اجتماعی شکل می‌گیرد.

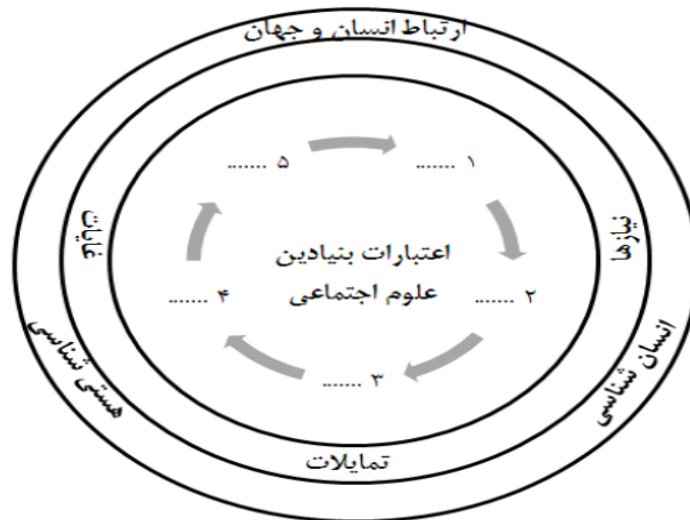
انسان‌شناسی و هستی‌شناسی با تأثیری که بر نیازها، غایات و احساسات خواهند داشت، عوامل اصلی شکل‌گیری اعتباریات هستند. تغییر در این عوامل موجب تغییر در اعتباریات فردی و اجتماعی خواهد شد؛ از این رو تفاوت میان نظام‌های اعتباری جوامع گوناگون از قبیل هنجارهای اجتماعی یا مباحث فرهنگی از تفاوت در این مبانی و مبادی سرچشمه می‌گیرد (پارسانیا و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۳). در واقع اختلاف در نظریه‌های علوم اجتماعی به اختلاف در مبانی فلسفی بازگشت می‌کند (کرمی قهی، ۱۳۹۴: ۱۳۳)؛ بنابراین با استفاده از تحلیل مبانی فلسفی نظریه‌های علوم اجتماعی مانند نظریه زندگی همگانی گل می‌توان به فهم عمیق‌تری از این نظریه‌ها و میزان کارایی آن‌ها برای تحقق اهداف و آرمان‌های مردمان متأثر از این نظریه‌ها دست یافت.

۵. روش تحقیق

مقاله حاضر پژوهشی بنیادی-توسعه‌ای با بهره‌گیری از اطلاعات اسنادی است. این پژوهش به دنبال امکان‌سنجی به‌کارگیری نظریه زندگی همگانی گل از دید فرهنگی در ایران است که تجارب اجرایی موفق را در کشورهای غربی داشته است. این عمل بر مبنای اندیشه‌های اسلامی و با محوریت اندیشه‌های علامه طباطبایی عملیاتی می‌شود. به نحوی که دو اثر برجسته و ماندگار علامه

طباطبایی یعنی تفسیر المیزان و نظریه ادراک / اعتباری پایه‌های اصلی نقد و تحلیل نظریه گل را تشکیل می‌دهند. نظریه ادراک اعتباری علامه مبنای مناسبی برای تحلیل ریشه‌های نظریه‌های علوم انسانی و اجتماعی از جمله نظریه زندگی همگانی گل در اختیار قرار می‌دهد. شکل ۳ نحوه شکل‌گیری ادراکات اعتباری را براساس نظریه علامه نشان می‌دهد. در این پژوهش به منظور تحلیل نظریه زندگی همگانی گل از منظر اندیشه اسلامی استفاده شده است.

شکل ۳. مدل مفهومی برگرفته از نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی برای استفاده در تحلیل نظریه زندگی همگانی گل
منبع: پارسانیا و همکاران، ۱۳۹۳

براساس شکل ۳ ابتدا اعتباریات اصلی نظریه زندگی همگانی گل شناسایی شد. روش شناسایی این نظریه رجوع به اعتبارات اولیه با پیشینه تاریخی بود که بعد از تشکیل اجتماع، جوامع برای پاسخ‌گویی به نیاز و بقای اجتماع وضع کردند. سپس عوامل شکل‌دهنده اعتباریات نظریه گل که براساس دیدگاه علامه، نیازها، تمایلات و اهداف هستند، شناسایی شدند که این عوامل نیز برخاسته از هستی‌شناسی، انسان‌شناسی و رابطه انسان و جهان است. در مرحله بعد، هستی‌شناسی و انسان‌شناسی این نظریه با اندیشه‌های اسلامی مقایسه و سپس اعتباریات نظریه زندگی همگانی گل بر مبنای هستی‌شناسی و انسان‌شناسی اسلامی بازنگری شد. در مرحله جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نیز تغییرات ادراکات اعتباری نظریه گل از منظر اسلامی، تأثیر آن بر نظریه مذکور و قابلیت و امکان به‌کارگیری این نظریه در کشورهای اسلامی از جمله جمهوری اسلامی ایران بیان شد که قوانین آن مبتنی بر دستورات دینی است.

۶. یافته‌های پژوهش

۶-۱. تبیین اعتباریات اصلی نظریه یان گل

با بررسی و تحلیل اصول و مفاهیم اصلی شکل‌دهنده نظریه زندگی همگانی، خلاصه‌سازی و تبدیل آن‌ها به مفاهیم پایه‌ای‌تر و سازمان‌دهنده‌تر و مقایسه آن مفاهیم با اعتباریات اولیه که از ابتدای تاریخ در روند شکل‌گیری زندگی اجتماعی افراد وجود داشته و بقا و پیشرفت آن همچون آزادی یا عدالت، اعتباریات اصلی نظریه گل استنتاج شده است. براین اساس اعتباریات اصلی نظریه زندگی همگانی گل شامل تقدم زندگی اجتماعی، عقل و تجربه‌گرایی، عدالت، لذت‌گرایی، آزادی اجتماعی، تساهل و تسامح است که اساس

نظریه زندگی همگانی گل را تشکیل می‌دهند. در جدول ۱ مستندات و استدلال‌هایی مبنی بر شکل‌گیری نظریه زندگی همگانی گل بر پایه هریک از اعتباریات مذکور بیان شده است.

جدول ۱. اعتباریات اصلی یان گل در نظریه زندگی همگانی

این نظریه به دنبال افزایش زندگی همگانی با فراهم کردن بسترهای لازم به منظور افزایش فعالیت‌های انتخابی و تفریحی برای مردم است. به نحوی که از یک سو همه افراد اجتماع بتوانند در شرایط برابر از مزایای زندگی شهری بهره‌مند شوند و از سوی دیگر، با افزایش حضور مردم در عرصه همگانی، آثار مثبتی همچون افزایش امنیت و رونق اقتصادی نیز برای شهر فراهم شود.	تقدم زندگی اجتماعی
گل از دو ابزار شناختی رایج در اندیشه‌های غربی یعنی عقل و تجربه استفاده کرده است، اما در میان این دو ابزار، تمرکز اصلی خود را بر تجربه و عمل‌گرایی گذاشته است و با پایش‌ها و آزمون‌های مداوم در عرصه میدانی، رضایت بیشتر مردم را برای حضور بیشتر در فضاهای شهری تأمین کرده است.	عقل و تجربه‌گرایی
ایده تقویت زندگی همگانی با محوریت پیاده‌مداری و دوچرخه‌سواری و افزایش بسترهای رفاهی و تفریحی در عرصه‌های عمومی شهری، برای افزایش عدالت اجتماعی در میان شهروندان اجرایی شده است؛ زیرا در این دیدگاه، عدالت یکی از شروط اصلی توسعه و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان محسوب می‌شود. در این میان بر حضور اقشار با سن، جنس و وضعیت‌های جسمی مختلف نیز تأکید شده است.	عدالت اجتماعی
در این نظریه بر لذت‌گرایی حسی و در آن بر لذت از چشم‌اندازهای کالبدی، مطلوبیت‌های آب و هوایی و لذت جنسی (به‌طور ضمنی با فعالیت‌هایی همچون چشم‌چرانی) تأکید شده است. در این رابطه تا حد امکان از معاشرت‌ها و روابط آزادانه و بی‌قید و بند مردان و زنان در فضاهای شهری غربی برای بهبود زندگی همگانی استفاده شده است.	لذت‌گرایی
آزادی حداکثری استفاده‌کنندگان فضای شهری برای انجام فعالیت‌ها و رفتار دلخواهشان به شرط در چارچوب قانون بودن، از اصول اساسی تقویت زندگی همگانی گل است؛ به طوری که فعالیت‌ها تا حدی که مزاحمت و ناراحتی جدی برای سایر شهروندان و شهر ایجاد نکنند و برخلاف قانون نباشند، اجازه عملی شدن دارند تا افراد تمایل بیشتری به حضور و گذران وقت در فضای شهری پیدا کنند.	آزادی اجتماعی
در سیاست‌های اجرایی زندگی همگانی تأکید می‌شود فضا باید امکان حضور افراد با دیدگاه‌های اعتقادی مختلف را تأمین کند. همچنین افراد باید به عقاید و اعمال یکدیگر احترام بگذارند و به‌صورت مسالمت‌آمیز با یکدیگر رفتار کنند.	تساهل و تسامح

اعتباریات اصلی ذکرشده در جدول ۱، ضامن موفقیت نظریه زندگی همگانی گل است. به نحوی که این اعتباریات در کنار هم به بهبود حرکت افراد پیاده و توقف بیشتر و طولانی‌تر آن‌ها در فضای شهری و در نتیجه تقویت زندگی همگانی کمک می‌کنند. رعایت‌نشدن هریک از این اعتباریات و بی‌توجهی به آن‌ها آسیب جدی به کیفیت زندگی همگانی مدنظر در این نظریه وارد می‌کند. رواج سیاست‌های مغایر با اصول مذکور نیز میزان موفقیت سیاست‌های زندگی همگانی گل را کاهش می‌دهد. این اعتباریات بر مبنای نیازها، تمایلات و اهداف مردم شکل گرفته که موفقیت‌های اجرایی آن، بیانگر درستی تشخیص و مطابقت اندیشه‌ها و سیاست‌های گل با احتیاجات مردم مدنظر طرح بوده است.

در این نظریه تمرکز بر نیازهای مادی و غریزی مردم است که بر مبنای سنجش رفتارها، خواسته‌ها و احساسات مردم سنجیده شده‌اند؛ به طوری که افراد بتوانند سلامتی، آسایش و لذت را تجربه کنند. همچنین سختی‌ها و رنج‌های مادی مردم در این دنیا کاهش یابد. گل با اصالت‌دادن به انسان به‌منزله موجودی آزاد و دارای اختیار که توانایی هدایت خود را دارد و منحصر بر این جهان مادی است، با تجارب میدانی و تاریخی، خواسته‌ها و نیازهای مردم را شناسایی کرده و با بررسی‌های تدریجی و مداوم، از درستی شناخت‌ها و تطبیق بیشتر سیاست‌ها با نیازهای مردم اطمینان یافته است. پایه شکل‌گیری چنین عقیده و عملی در یک شهر، برگرفته از نوعی هستی‌شناسی و انسان‌شناسی است که امکان دارد حتی افراد و مردم یک شهر آگاهانه آن را دنبال نکنند، اما به شکل‌دهی و هدایت عقیده و اعمال آن‌ها می‌پردازد. اگرچه گل به‌منزله یک معمار و شهرساز دیدگاه‌های فلسفی برجسته‌ای نداشته و در آثار خود به آن‌ها

اشاره نکرده است، ردپای نوعی هستی‌شناسی و انسان‌شناسی متأثر از بنیان‌های فلسفی غربی در اندیشه‌ها و آثار او و خواسته‌ها و رفتار مردم مورد مطالعه در طرح‌هایش نمایان است. اعتباریات و اصول نظریه زندگی همگانی یان گل مبتنی بر انسان‌محوری و تمرکز بر جنبه عینی، مادی و طبیعی انسان است که گل با تکیه بر عقل و دانش تجربی و تاریخی تعیین کرده و از آن‌ها برای تنظیم روابط اجتماعی و زندگی اجتماعی در فضاهای شهری بهره گرفته است؛ بنابراین براساس جهان‌بینی حاکم بر نظریه زندگی همگانی گل توجهی به نیازهای فطری و معنوی انسان و اهداف متعالی و آخرتی آن نشده است. با وجود این تلاش گل برای ایجاد فضای انسانی و مردم‌مدار (مطابق با جهان‌بینی غربی) می‌تواند پاسخ‌گوی بخشی از نیازهای واقعی انسان در فضای شهری باشد.

۶-۲. نقد و مقایسه هستی‌شناسی و انسان‌شناسی یان گل با دیدگاه اسلامی

علامه طباطبایی معتقد است مردمی که طرز تفکرشان درباره حقیقت زندگی انسان در دنیا این باشد که تنها موجودی هستند مادی و جز زندگی دنیایی زودگذر که با مرگ خاتمه می‌یابد، زندگی دیگری ندارند و همچنین نحوه تفکرشان درباره آغاز و سرانجام جهان این باشد که در دار هستی جز اسباب مادی که یکی پس از دیگری موجود و سپس تباہ می‌شود، چیز دیگری نیست، وقتی می‌خواهند برای اجتماع خود سنت‌هایی مقرر می‌کنند که تنها لذت‌ها و کمالات محسوس و مادی‌شان را تأمین کند و ماورای آن سعادت و وجود ندارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶: ۲۸۶). همچنین علامه درباره محوریت حواس در کارها و تصمیم‌گیری دنیوی انسان که در نظریه گل جایگاه ویژه‌ای دارد می‌فرماید منطق، احساس انسان را تنها به منافع دنیوی دعوت و وادار می‌کند؛ در نتیجه هر زمان که پای نفعی مادی در کار بود و انسان مادی آن را احساس کرد، به‌سوی انجام آن عمل تحریک و وادار می‌شود (همان، ج ۴: ۱۷۷). از سوی دیگر زندگی مادی دنیا می‌تواند آدمی را با زرق و برق خود و آرایش فانی و فریبنده به خود مشغول و سرگرم کند (طباطبایی، ۱۳۸۱: ۱۴). هرچه اشتغال و سرگرمی به امور مادی بیشتر باشد، توجه به مبدأ و معاد کمتر می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۷: ۲۲۳)؛ زیرا دل‌ها کمتر فراغتی به‌دست می‌آورند که به معنویات بپردازند (همان: ۲۲۴). البته امر نکوهیده در اسلام «تعلق» و «وابستگی» انسان به دنیاست نه «علاقه» و «ارتباط» او با دنیا (مطهری، ۱۳۹۴: ۲۶۶). رابطه انسان و دنیا اگر به وابستگی انسان منتهی شود، به محو و نابودی تمام ارزش‌های عالی انسان همچون عزت، آزادی، عدالت‌خواهی و خیرخواه بشر بودن می‌انجامد.

در مقابل جهان‌بینی مادی غربی، اساس نظام دین اسلام پیروی از حق است نه موافقت طبع (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۱۶۲). جهان‌بینی اسلامی جهان‌بینی توحیدی است؛ بدین‌معنا که جهان تک‌محوری است و جهان ماهیتی از خدا و به‌سوی خدا دارد. موجودات جهان با نظامی هماهنگ به یک سو و به طرف یک مرکز تکامل می‌یابند. در این جهان‌بینی اهداف حکیمانه‌ای در آفرینش جهان هستی است. نظام هستی براساس خیر وجود و رحمت و رسانیدن موجودات به کمالات شایسته آن‌ها استوار است و آفرینش همه موجودات از جمله انسان عبث، بیهوده و بدون هدف نیست (مطهری، ۱۳۹۵). در جهان‌بینی اسلامی معرفت و ایمان به ذات اقدس الهی به انسان و اعمال او جهت و هدف می‌بخشد و به زندگی و فلسفه حیات بشر معنا و مفهوم می‌دهد؛ زیرا آن قدرتی که انسان را آفریده است، بی‌شک سعادت و خوشبختی او را بهتر می‌داند و راه‌های بدبختی و تیره‌بختی او را می‌شناسد (شریعتی سبزواری، ۱۳۹۱: ۱۲)؛ از این‌رو انسان در مسیر کمال خود حرکت می‌کند.

قرآن کریم انسان را موجودی مرکب از روحی جاودانی و بدنی مادی و متغیر می‌داند. انسان از نظر قرآن همواره با چنین وصفی قرار دارد تا به‌سوی پروردگار خود برگردد. در این صورت خلود و جاودانگی آدمی شروع می‌شود و دیگر دچار زوال و دگرگونی نمی‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۱۴). بدین‌خاطر در نگاه انسان‌محوری دینی (اسلامی) افراد در نحوه انجام فعالیت و رفتارها، زمان و مکان انجام آن‌ها و چگونگی پوشش خود با محدودیت‌های بیشتری مواجه می‌شوند؛ زیرا هدف اصلی، آزادی معنوی برای پاسخ‌گویی

هم‌زمان به نیازهای مادی و معنوی انسان به‌منظور رسیدن به سعادت حقیقی او و تقرب به خداوند است. به‌نحوی که افراد آزادانه بتوانند کمالات درونی خود را شکوفا کنند و اسیر و بنده شهوات و غرایز جسمانی خود نباشند؛ بنابراین جنبه روحانی انسان ارزش و جایگاه والاتری از جنبه جسمانی او دارد. همچنین همه عناصر و امور مادی زندگی از جمله فضاهای شهری که بستر زندگی اجتماعی انسان‌ها هستند، باید در خدمت رشد و تعالی معنوی انسان قرار بگیرند.

۳-۶. بازاندیشی اعتباریات اصلی نظریه زندگی همگانی یان گل از منظر اسلامی

براساس هستی‌شناسی و انسان‌شناسی اسلامی که مبتنی بر توحید و خلیفه‌الله‌بودن انسان است و در این راه، اهداف، نیازها و تمایلات انسان با تکیه ویژه بر فطرت و عقل تعیین می‌شود، اعتباریات اصلی زندگی همگانی گل که پایه و شکل‌دهنده مطالعات و سیاست‌های بهبود زندگی همگانی به‌شمار می‌آیند، نیازمند بازنگری هستند. در جدول ۲، تغییر ادراکات اعتباری در زندگی اجتماعی براساس اندیشه‌های اسلامی آمده است.

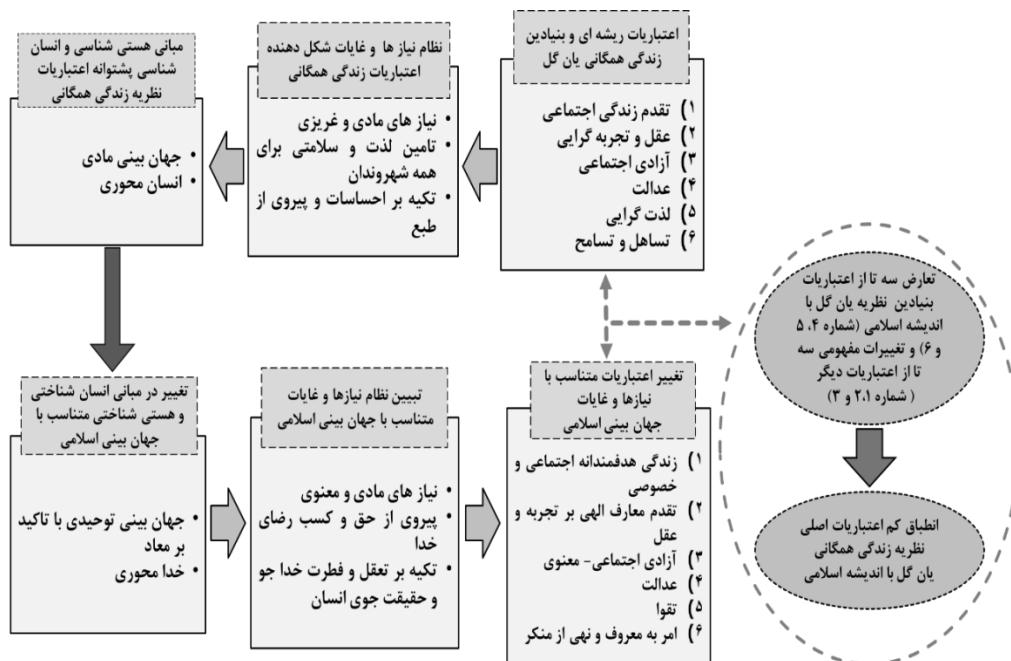
جدول ۲. بازاندیشی و تغییر ادراکات اعتباری نظریه زندگی همگانی گل براساس مبانی و اندیشه اسلامی

<p>در جهان‌بینی اسلامی، زندگی اجتماعی و زندگی خصوصی هر دو اهمیت دارند و اهداف، نقش‌ها و فعالیت‌هایی برای آن‌ها متناسب با اصل هدفمندی خلقت و تکامل روح تدوین شده است. اگرچه مصالح جمعی اهمیت بیشتری از منافع فردی دارد، این به معنای تقدم زندگی اجتماعی بر زندگی فردی نیست.</p>	<p>تغییر تقدم زندگی اجتماعی به زندگی هدفمندانه اجتماعی و خصوصی</p>
<p>اسلام در عین قبول لذت‌های حلال حسی و مادی با لذت‌گرایی به معنای گرایش به هر چیز خوشایند نفس مخالف است و انسان را به تقوا سفارش می‌کند؛ یعنی خویشتن‌داری و انجام‌ندادن هر عمل خوشایند نفس انسان به‌دلیل ترس از خدا و میل به کسب رضایت خداوند. تقوا جز از طریق عمل به احکام دین حاصل نمی‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵: ۱۶۹) که در زندگی اجتماعی می‌توان آن را به انجام‌ندادن فعل حرام الهی و اعمال مشکوک به حرام در امور اجتماعی تعبیر کرد. تقوا می‌تواند سبب حفظ ارزش‌های عالی انسانی همچون ایثار و فداکاری، شجاعت، عدالت و عزت‌خواهی شود.</p>	<p>تغییر لذت‌گرایی به تقوا</p>
<p>در جهان‌بینی اسلامی ابزارهای شناخت منحصر بر عقل و تجربه‌گرایی نیست و وحی و معارف الهی از ابزارهای دیگر شناخت برتری دارد؛ بنابراین در این جهان‌بینی در مقایسه با جهان‌بینی مادی غرب، ابزارهای شناخت گسترده‌تر است و علاوه بر عقل و تجربه، وحی و شهود نیز منبعی برای شناخت به‌شمار می‌آیند؛ زیرا از دیدگاه اسلامی عقل و تجربه قابلیت شناسایی تمامی امور از جمله امور فرامادی را ندارد.</p>	<p>تغییر عقل و تجربه‌گرایی به تقدم معارف الهی</p>
<p>عدالت در جهان‌بینی غربی بیشتر به شکل مساوات همه‌جانبه میان زن و مرد در حقوق قرار داده شده است (همان، ج ۲: ۴۱۷)؛ درحالی‌که در جهان‌بینی اسلامی به‌دلیل خصوصیات جسمی و روحی متفاوت زن و مرد، وظایف و حقوق گوناگونی بر آن‌ها سپرده شده است و حضور و فعالیت‌ها در عرصه همگانی و خصوصی میان زن و مرد یکسان نیست. عدالت در جهان‌بینی اسلامی بر رسیدن هرکس بر حق خود اشاره دارد که دین آن را مشخص کرده است.</p>	<p>تغییر عدالت مادی به عدالت مادی و معنوی</p>
<p>اسلام آزادی‌ای به بشر داده است که با آزادی تمدن عصر حاضر قیاس‌شدنی نیست و آن آزادی از هر قید و بند و از هر عبودیتی جز عبودیت برای خدای سبحان است؛ درحالی‌که تمدن غرب بشر را اسیر و بنده هوا و هوس‌ها و جاه‌طلبی‌ها کرده است (همان، ج ۴: ۱۸۳-۱۸۴). به بیان شهید مطهری آزادی اجتماعی که برای غربی‌ها مقدس است، بدون آزادی معنوی میسر و عملی نیست (مطهری، ۱۳۹۱: ۱۶). آزادی معنوی سبب می‌شود انسان با رهاشدن از قید و بندهای نفسانی در مسیر شکوفایی استعدادهای خود و تکامل گام بردارد.</p>	<p>تغییر آزادی اجتماعی به آزادی اجتماعی - معنوی</p>
<p>براساس اندیشه اسلامی، به‌دلیل سرنوشت مشترک داشتن افراد اجتماع با یکدیگر، اگر یک نفر بخواهد گناهی مرتکب شود، بر دیگران لازم است نهی از منکر کنند. رسول اکرم (ص) تأثیر گناه فرد بر جامعه را ضمن مثلی بیان کرده‌اند. ایشان فرموده‌اند گروهی سوار کشتی بودند و کشتی در دریا حرکت می‌کرد. یکی از مسافران در جایی که نشسته بود مشغول سوراخ‌کردن کشتی شد. دیگران به عذر اینکه جایگاه شخص خودش را سوراخ می‌کند، متعرض او نشدند و کشتی غرق شد، اما اگر دستش را می‌گرفتند و مانع کارش می‌شدند، هم خود جان به سلامت می‌بردند و هم او را نجات می‌دادند. زندگی دنیا، زندگی اجتماعی است و در زندگی اجتماعی همبستگی و وحدت حکم‌فرماست. کارهای خوب نیکوکاران در سعادت دیگران مؤثر است و کارهای بد بدکاران نیز در جامعه اثر می‌گذارد؛ به همین دلیل مسئولیت‌های مشترک نیز وجود دارد (مطهری، ۱۳۷۲: ۱۹۷).</p>	<p>تغییر تساهل و تسامح به امر به معروف و نهی از منکر</p>

براساس مطالب بیان شده، طرز تفکر و اعتقادات هستی‌شناسی و انسان‌شناسی نظریه گل که مبتنی بر جهان‌بینی مادی غربی است، با انسان‌شناسی و هستی‌شناسی جهان‌بینی اسلامی که مبتنی بر توحید و باور به معاد است، مغایرت‌هایی دارد؛ از این‌رو اعتباریات اصلی زندگی همگانی در چارچوب اندیشه‌های اسلامی دچار تغییرات مفهومی و معنایی می‌شود که لازم است در کاربردها این نظریه در کشورمان اعتباریات تغییر یافته فوق مدنظر قرار بگیرد.

۷. بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر به نقد اجرای نظریه زندگی همگانی گل از منظر اندیشه اسلامی با تکیه بر نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی پرداخته شد. بر این اساس در شکل ۴ نحوه و علل به‌وجود آمدن اعتباریات نظریه زندگی همگانی گل بیان شده و به تغییر این اعتباریات از منظر اندیشه اسلامی و تعیین میزان انطباق نظریه زندگی همگانی گل با اندیشه اسلامی پرداخته شده است.

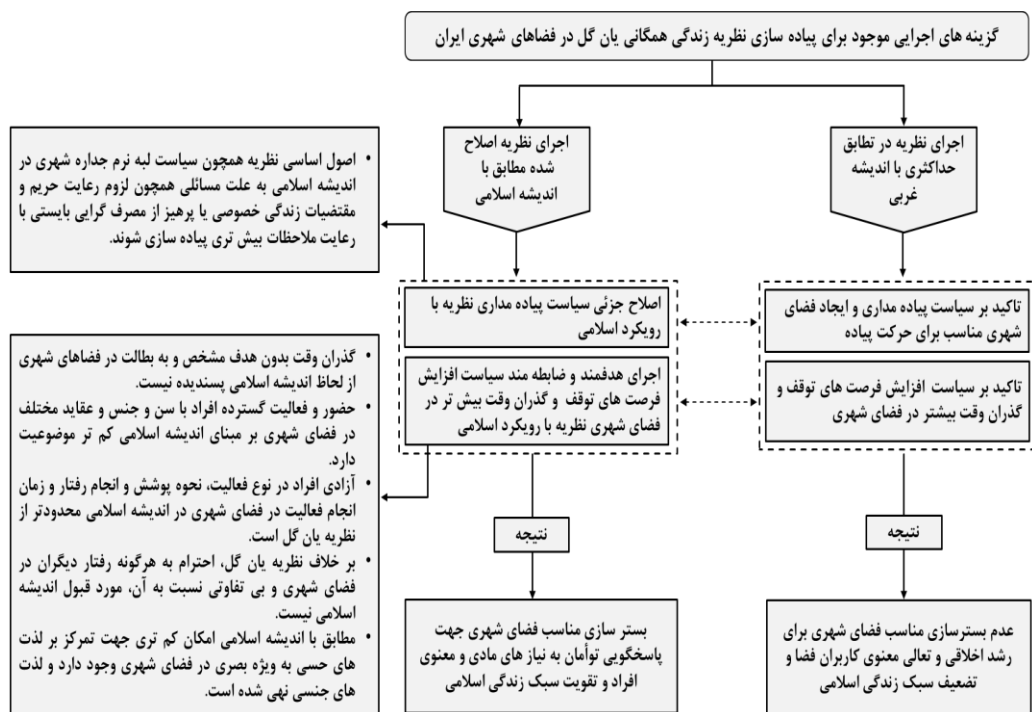

شکل ۴. عوامل شکل‌دهنده به اندیشه‌های یان گل و بازاندیشی آن با رویکرد اسلامی

براساس شکل ۴ اعتباریات اصلی زندگی همگانی گل که تقدم زندگی اجتماعی، عقل و تجربه‌گرایی، آزادی اجتماعی، عدالت، لذت‌گرایی و تساهل و تسامح بوده است، دچار تغییر مفهومی، تأییدنشدن یا کاهش اهمیت شده است؛ در نتیجه انطباق کمی میان نظریه زندگی همگانی گل با اندیشه اسلامی وجود دارد؛ به طوری که زندگی اجتماعی و همگانی هرچند در اندیشه‌های اسلامی نیز مهم است و انسان به زندگی اجتماعی اضطراب دارد، هدفمندی خلقت و معنای متفاوت زندگی، اجازه لذت‌جویی‌های افراطی و بی‌قید و بندی مادی برای تفریح و سرگرمی را به انسان نمی‌دهد؛ در حالی که با توجه به کاهش نیاز مردم به حضور در عرصه‌های همگانی در سال‌های اخیر، گل تأکید ویژه‌ای بر فعالیت‌های انتخابی و تفریحی آزادانه داشته است، اما در مبانی اندیشه اسلامی، زندگی اجتماعی در فضاهای شهری برای کار و فعالیت هدفمند در نظر گرفته شده است و نباید به گذراندن وقت به بطالت و فعالیت‌های بیهوده منجر

شود. فعالیت‌های تفریحی جمعی نیز بیشتر به دلیل محدودیت حضور زنان در فضاهای همگانی، در عرصه خصوصی یا بناهای عمومی اتفاق می‌افتد. علاوه بر این، انجام عبادت و تفکر که در جهان‌بینی اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد، در فضاهای باز همگانی میسر نیست؛ بنابراین توقف‌های بیشتر و طولانی‌تر در فضای باز همگانی که از تأکیدات اصلی گل محسوب می‌شود، کمتر از نگاه اندیشه اسلامی مدنظر است.

نتیجه بحث آنکه بهبود وضعیت کیفی زندگی همگانی با محوریت پیاده‌مداری می‌تواند موجب افزایش رفاه، سلامتی شهروندان و بیشتر شدن امنیت و سرزندگی فضاهای شهری شود، اما از نگاه اسلامی، در صورت نبود برنامه‌ریزی و مدیریت هوشمندانه می‌تواند به بروز آفات چون رواج فحشا و فساد اخلاقی یا بطلت گذراندن وقت در میان مردم به‌ویژه قشر نوجوان و جوان که گروه‌های حساس و مهم جامعه هستند منجر شود که در آیات و روایات دینی ما نیز این امر مذمت شده است؛ بنابراین برای همسویی جریان زندگی همگانی در فضاهای شهری با آموزه‌ها و دستورات دینی‌مان و پاسخ‌گویی توأمان این فضاها به نیازهای مادی و معنوی افراد، باید مطالعات و پژوهش‌های عمیقی برای تطابق کیفیت فضاهای شهری از لحاظ مکان‌یابی، شکل، اندازه، فعالیت‌ها و جزئیات طراحی فضا (همچون نورپردازی یا مبلمان شهری) با معارف فرهنگی و دینی انجام شود، اما سابقه شهرسازی سنتی و اسلامی کشورمان در کنار آموزه‌های دینی نشان می‌دهد تعداد، اندازه و شکل فضاهای باز عمومی افراد پیاده همچون میدان‌ها، پیاده‌راه‌ها و پارک‌ها نمی‌توانند مانند الگوهای غربی باشند؛ زیرا چارچوب‌ها و خصوصیات فرهنگی و مذهبی و شیوه پرورشی و تربیتی مردم، مانع بروز بخشی از فعالیت‌ها و رفتارهای رایج در فضاهای عمومی غربی در کشورمان می‌شود. در مجموع براساس مطالب ذکر شده، گزینه‌های پیشرو برای اجرای نظریه زندگی همگانی گل در ایران شامل مواردی است که در شکل ۵ آمده است.

شکل ۵. تحلیل اجرای نظریه زندگی همگانی گل در ایران از منظر اندیشه اسلامی

تحلیل انجام شده در این پژوهش تحلیلی در سطح نظری است که در آن نظریه گل با نظریه‌ها و اندیشه‌های اسلامی مقایسه تطبیقی شده است. در این پژوهش بر مبنای ایدئال‌ها و آن چیزی که باید باشد و به سعادت و کمال حقیقی مردم از منظر اندیشه اسلامی منجر می‌شود، نظریه گل نقد شده است. واقعیت‌های فعلی در عرصه زندگی اجتماعی و شهری در کشورمان به دلیل رسوخ اندیشه‌ها و سبک زندگی غربی فاصله بسیاری با حاکمیت کامل و جامع اندیشه‌های اسلامی بر زندگی مردم دارد. نکته دیگر اینکه اصول و اندیشه‌های اسلامی برای برخورداری از کارآمدی و قابلیت اجرایی باید به شکلی کل نگرانه و یکپارچه در کل نظام شهرسازی تبلور کالبدی پیدا کند و تنها نمی‌توان با تغییر در بخشی از نظام شهرسازی برای تطابق با اندیشه اسلامی، نیاز مادی و معنوی مردم را تأمین کرد؛ زیرا در شهر تمام اجزا و عناصر مانند موجودی زنده با یکدیگر در ارتباطند و اجزا بر یکدیگر و بر کل تأثیرگذار و تأثیرپذیرند. با تمام این تفاسیر، در زمان فعلی که شهرهای کشورمان بیشتر با نظام شهرسازی غربی مطابقت دارند و براساس اصول شهرسازی اسلامی به‌ویژه مسکن اسلامی طراحی و برنامه‌ریزی نشده‌اند، بازاندیشی و بومی‌سازی اندیشه‌های غربی مانند نظریه زندگی همگانی یان گل می‌تواند پیامدهای منفی فرهنگی این نظریه‌ها را کاهش دهد و تحقق سبک زندگی اسلامی را امکان‌پذیرتر کند.

۸. منابع

- بحرینی، سید حسین و امین‌زاده، بهناز (۱۳۸۵). طراحی شهری در ایران: نگرشی نو. نشریه هنرهای زیبا، ۲۶، ۱۳-۲۶.
- پارسانیا، حمید، دانایی‌فرد، حسن و حسینی، سیدابوالحسن. (۱۳۹۳). دلالت‌های نظریه اعتباریات برای تحول در علوم انسانی. فصلنامه علمی-پژوهشی اسلام و مطالعات اجتماعی، ۲(۱)، ۲۳-۴۸.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۹). سیر اندیشه‌ها در شهرسازی (۲) از کمیّت تا کیفیت. تهران: آرمان‌شهر.
- پورحسن، قاسم (۱۳۹۲). اعتباریات اجتماعی و نتایج معرفتی آن؛ بازخوانی دیدگاه علامه طباطبایی. حکمت و فلسفه، ۹(۳۶)، ۴۷-۷۰.
- حسینی‌فر، عبدالرسول (۱۳۹۶). کارکرد نظریه ادراکات اعتباری در اندیشه سیاسی-اجتماعی علامه طباطبایی. پژوهش‌های فلسفی-کلامی، ۱۹(۱)، ۲۵۷-۲۳۷.
- سلگی، فاطمه (۱۳۹۴). تحلیل هستی‌شناختی نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی ره. دوفصلنامه علمی-پژوهشی حکمت صدرایی، ۴(۱)، ۶۸-۵۵.
- شریعتی سبزواری، محمدباقر (۱۳۹۱). تحریری بر اصول فلسفه و روش رئالیسم. بی‌جا: بی‌نا.
- شعبانی، مریم و شارع‌پور، محمود (۱۴۰۱). کیفیت منظر خیابان‌های شهری و ارتباط آن با میزان و نوع فعالیت شهروندان تهرانی: کاربردی نظریه یان گل. فصلنامه مطالعات شهری، ۱۲(۴۵)، ۳۱-۴۲.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان جلد ۲. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان جلد ۳. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان جلد ۴. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان جلد ۵. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان جلد ۷. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان جلد ۱۶. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۱). طریق عرفان (ترجمه رساله الولاية). قم: بخشایش.

- علیمردانی، مسعود و ثقفی، پریسا (۱۳۹۵). بررسی فضاهای عمومی بازارهای شهری در راستای ارتقای کیفیت قرارگاه‌های رفتاری؛ مطالعه موردی بازار شهر اهر. سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی. برلین-آلمان. فروغمند اعرابی، هومن و خبازی، مریم (۱۳۹۲). دانش طراحی شهری در ایران و چالش‌های پیش‌رو. هویت شهر، ۱۵، ۳۷-۴۸. کرمی قهی، محمدتقی (۱۳۹۴). نظریه اعتباریات به مثابه نظریه‌ای انسان‌شناختی. نقد و نظر، ۲۰ (۸۰)، ۱۳۲-۱۵۶. گل، یان (۱۳۹۲). شهر انسانی. علی غفاری و لیلا غفاری. علم معمار رویال. تهران. مروج تربتی، خاطره و هاشمیان، عاطفه سادات (۱۳۹۳). شناسایی عوامل مؤثر در ایجاد پل خواجه به یک فضای شهری خطی موفق بر اساس معیارهای گل. دومین همایش ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران. مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). عدل الهی. قم: صدرا. مطهری، مرتضی (۱۳۷۴). امدادهای غیبی در زندگی بشر. قم: صدرا. مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). حکمت و اندرزها. جلد یک. قم: صدرا. مطهری، مرتضی (۱۳۸۰). احیای تفکر اسلامی. قم: صدرا. مطهری، مرتضی (۱۳۹۱). آزادی معنوی. قم: صدرا. مطهری، مرتضی (۱۳۹۴). سیری در نهج البلاغه. قم: صدرا. مطهری، مرتضی (۱۳۹۵). جهان بینی توحیدی؛ مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی. قم: صدرا. مطهری، مرتضی (۱۳۹۶). انسان و سرنوشت. قم: صدرا. مؤسسه بوستان کتاب قم (۱۳۸۱). مرزبان وحی و خرد: یادنامه مرحوم علامه سید محمد حسین طباطبایی. قم: بوستان کتاب قم.
- Gehl, J., & Matan, A. (2009). Two perspectives on public spaces. *Building Research and Information*, 37(1), 106-109. <http://dx.doi.org/10.1080/09613210802519293>
- Gehl, J. & Svarre, B. (2013). *How to study public life*. Island Press.
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Island press.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings using public space*. Translated by J. Koch. Island press.
- Hampton, K. N., Goulet, L. S., & Albanesius, G. (2015). Change in the social life of urban public spaces: The rise of mobile phones and women, and the decline of aloneness over 30 years. *Urban Studies*, 52(8), 1489-1504.
- Mahmoudi Farahani, L., & Lozanovskan, M. (2015). The social life of historical neighbourhoods: Case study of a Middle Eastern city, Shiraz. *Journal of Architecture and Urbanism*, 39(3), 176-187.
- Matan, A., & Newman, P. (2012). Jan Gehl and new visions for walkable Australian cities. *World Transport Policy & Practice*, 17(4), 30-41.
- Matan, A. (2011). *Rediscovering urban design through walkability: an assessment of the contribution of Jan Gehl*. Doctoral dissertation, Curtin University.
- McNeill, D. (2011). Fine grain, global city: Jan Gehl, public space and commercial culture in central Sydney. *Journal of Urban Design*, 16(2), 161-178.